

ظهور رویکردهای فراملی در حقوق رفاه حیوانات

امیر ساعد و کیل*

چکیده

تمدن بشری معاصر، هرچند دستاوردهایی را در صیانت از کرامت انسانی کسب کرده است، اشتباهات جنبش‌های اجتماعی فعلی، محدود به حیات انسانی نیست و خیزش‌های بسیاری در مراعات حال حیوانات اهلی و حتی غیراهلی شکل گرفته که در نتیجه، قواعد بین‌المللی در حال تکوین در این راه هستند. برای مثال عملکرد کمیسیون بین‌المللی نهنگ و رویکرد هیأت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در مورد محصولات پوست فوک، نمایشی از این واقعیت است که دغدغه‌های بشر در خصوص بهداشت و سلامت عمومی، حقوقی که حیوانات بر عهده انسان‌ها دارند و ملاحظات محیط زیستی، مفهوم نوینی را با عنوان «رفاه حیوانات» پیش کشیده است که به پشتوانه مطالعات علمی، منشأ تحولات چشمگیری در رویکرد حقوقی ملی و بین‌المللی نسبت به رفتار انسان با حیوانات خواهد بود.

کلیدواژگان

تجارت حیوانات در سازمان تجارت جهانی، حمایت از حیوانات، رفاه حیوانات، کمیسیون بین‌المللی نهنگ.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* استادیار گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: vakil.a@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۰۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۰۳

مقدمه

شاید در وهله نخست خیلی عجیب به نظر آید، ولی باید باور کرد که حیوانات به یکی از اجزای جدایی‌ناپذیر زندگی ما انسان‌ها تبدیل شده‌اند و یافته‌های علمی و جنبه‌های جالبی از زندگی آنها چه در مطالعات دانشگاهی و چه در محافل اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین این موضوعات در قالب پیام‌های مختلف در محیط اینترنت، به‌طور مکرر بین مردم دست به دست می‌شود. علاوه بر سهم حیوانات در امور صنعتی و بهداشتی مرتبط با اجتماع انسانی، برای نمونه، یکی از یادداشت‌هایی که به بیشترین میزان از وبسایت روزنامه نیویورک تایمز در سال ۲۰۱۴ بین افراد مختلف از طریق ایمیل منتشر شد، موضوعی مربوط به بیولوژی گربه‌ها بود.^۱

در همین زمینه، در تبیین موقعیت روزافزون حیوانات در زندگی انسان شاهدیم که هر روز بیش از گذشته، صاحبان سگ و گربه، به‌ویژه در آمریکا، قسمتی از وصیت‌نامه خود را به تأمین امکانات و شرایطی برای حیوانات خانگی خود اختصاص می‌دهند. امروزه برنامه‌های مستند یا مطالعات مربوط به حیوانات را فقط نباید به چشم سرگرمی دید، بلکه هوش و قوه تشخیص حیوانات^۲، رفتار و حیات اجتماعی جانوران^۳، قانون و رفاه حیوانات^۴، کرامت حیوانی^۵ و حقوق این موجودات، موضوعات مهمی‌اند که در بررسی‌های علمی زندگی دوران معاصر ما راه پیدا کرده است. البته نباید از یاد برد که در دوران اخیر به نیابت از منافع جمعی جامعه بین‌المللی، شاهد مبارزات حقوقی بسیاری در دیوان بین‌المللی دادگستری و دادگاه‌های داخلی در حمایت از حیوانات نیز بوده‌ایم. برای مثال می‌توان به قضیه نهنگ در دیوان بین‌المللی دادگستری اشاره کرد که استرالیا و نیوزیلند علیه ژاپن اقامه کردند و دیوان بین‌المللی دادگستری در سال ۲۰۱۴ رأی به محکومیت اقدامات ژاپن در محدوده‌ای صادر کرد که در نتیجه، این دولت در ۲۷ دسامبر ۲۰۱۸ خروج خود را از کنوانسیون نهنگ اعلام کرد.^۶ برای نمونه می‌توان از فعالیت تیمی از وکلا در نیویورک برای درخواست صدور قرار تأمین توقف فعالیت‌های تحقیقاتی به نیابت از چهار شامپانزه در قفس در خصوص یک پروژه ضد حقوق بشری یاد کرد.^۷ همین‌طور می‌توان به رویکرد دادگاه‌های هند به موجب اصل ۲۱ قانون اساسی این کشور اشاره کرد که در

1. <http://www.nytimes.com/2014/01/07/science/cat-sense-explains-what-theyre-really-thinking.html>. (visited on May 21, 2017)
2. Animal Intelligence and Cognition
3. Animal Behavior and Social Life
4. Animal Welfare and Law
5. Animal Dignity
6. I.C.J. Reports 2014, p. 226; Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening), Judgment
7. <http://www.nonhumanrightsproject.org/category/courtfilings/>. (Visited on February 11, 2018)

مورد حیوانات سیرک به حقوق حیوانات همراه با کرامت آنها اشاره شده است. چنین رویکردی در سیرالئون هم به چشم می‌خورد (Waldau, 2011: 108).

به نظر می‌رسد با اینکه تحولاتی در طول دو قرن گذشته در حوزه حقوق حمایت از حیوانات^۱ صورت گرفته و به‌ویژه جبهه حقوقی ظرف سه دهه اخیر، حرکت‌های زیادی رو به جلو داشته، اما بی‌رحمی نسبت به حیوانات نیز روزبه‌روز فزونی پیدا کرده است. جهانی شدن بی‌رحمی نسبت به حیوانات^۲ چه در تعداد، چه در تنوع و چه در شکل، هم در مورد حیوانات خانگی و هم در مورد حیات‌وحش نمود زیادی پیدا کرده است و از همین رو اهمیت تدوین و توسعه حقوق حمایت از حیوانات به‌عنوان موضوعی بااهمیت دوجندان خودنمایی می‌کند (شهبازی، ۱۳۹۱: ۵۶-۲۷). کارخانه‌های کشت و صنعت، دامداری‌های صنعتی و پرورشگاه‌های حیوانات آبی و غیرآبی، نمونه‌هایی از حجم انبوه سوء استفاده از حیوانات در جهت ارضای نیاز انسان به مصرف بیشتر است. طبیعی است که یکی از نتایج این روند سریع رخنه زندگی صنعتی به دنیای حیوانات، انقراض تدریجی گونه‌های مختلف از جمله کرگدن یا فیل‌های آفریقایی ظرف چند سال آینده است. در برخی کشورها تحت عنوان جلوگیری از شیوع بیماری‌ها تعداد گسترده‌ای از گونه‌های مختلف حیوانی کشته می‌شوند. این تهدید وسیع در عصر جهانی شدن، راهکاری جهانی از طریق همکاری بین‌المللی در زمینه مسائل مربوط به حیوانات را می‌طلبد. بدیهی است کارایی این همکاری‌ها منوط به آن است که حمایت از حیوانات در حوزه‌های مختلف صلاحیت قضایی کشورها با برداشت‌های یکسانی مواجه باشد و با به اشتراک گذاشتن دانش و منابع مالی، در مسیر ارتقای شرایط زندگی حیوانات در کشورها همراه شود (Kelch, 2011: 220). در این مقاله، فارغ از ابعاد حقوقی بین‌المللی حیات‌وحش، حیوانات موضوع تجارت غیرقانونی که اغلب گونه‌های در معرض خطر انقراض را تشکیل می‌دهند و حیوانات خانگی و شهری که به شرکای زیست‌آدمی و همدم انسان بدل شده‌اند، بر آنیم که ضمن معرفی اصول حقوقی حاکم بر حقوق حیوانات، به ترتیب جلوه‌هایی از امتزاج استانداردهای منطقه‌ای و بین‌المللی در قوانین دولت‌ها، معاهدات بین‌المللی و آرای قضایی بین‌المللی بررسی شود.

توسعه تدریجی حقوق حیوانات

حقوق حیوانات^۳ یک رشته حقوقی است که با رشد چشمگیر در عرصه آموزش، رفتار و مطالعات علمی طی سه دهه گذشته در حال جوانه زدن است. در دورانی که درصدد ارزیابی و

1. Animal Protection Law
2. Globalization of Animal Cruelty
3. Animal Law

تعیین مجدد مصادیق روابط انسانی و روابط غیرانسانی با حیوانات هستیم و حقوق حیوانات^۱ به جزیی از جنبش عدالت اجتماعی در قرن بیست و یکم تبدیل شده است، حقوقدانان و دانشمندان باید بخشی از این سیل خروشان باشند که در فضایی توأم با همکاری، پابندی و خلاقیت رو به جلو در حرکت است.

هرچند در ادبیات حقوق حیوانات به طور عام، دسته‌بندی‌هایی برای تفکیک مقررات حاکم بر حیوانات شامل حیوانات خانگی، حیوانات اهلی و حیات وحش مطرح شده است، در برداشت کلی، می‌توان قائل به دو دیدگاه عمده فلسفی نسبت به حقوق حیوانات بود. مکتب فایده‌گرایی، حیات حیوانات را مفید تشخیص می‌دهد و دلیلی برای عدم رعایت فرصت برابر برای سایر موجودات غیر از انسان در بهره‌مندی از حیات قائل نیست، هرچند این برابری به منزله تشابه نیست. این مکتب به پیامدهای یک عمل دقت می‌کند و تبعات یک عمل، مبنای ارزیابی مشروعیت و مقبولیت آن عمل است. رویکرد فلسفی دیگر که حق‌محور است، به فلسفه وجودی یک عمل و ذاتاً ممدوح بودن آن عمل بدون توجه به پیامدهای آن می‌نگرد و در این زمینه حیوانات را موضوعات حیات قلمداد می‌کند که باید دارای حقوقی باشند. یکی از مبنای تمتع حیوانات از این حقوق از این واقعیت سرچشمه می‌گیرد که برخی حیوانات قوه ادراک دارند. مبنای دیگر حمایت از حیوانات، تأکید بر حق بنیادین حیوانات یعنی حق تحت تملک قرار نگرفتن است. البته در مکتب فایده‌گرایی، برخلاف رویکرد اتخاذشده، دیدگاه‌هایی به این مضمون وجود دارد که چون حیوانات فاقد باورند، یعنی دارای قدرت انتخاب بین دو عقیده نیستند، از این رو فایده‌ای برای شناسایی حقوق برای حیوانات قابل تصور نیست.

۱. سیر تحولات معاصر در حقوق حیوانات

انعکاس انتظارات اجتماعی از حمایت نظام حقوقی ناظر بر حیوانات، ناگزیر به موج معاصر مطالعات مختلف میان‌رشته‌ای در دانشکده‌های حقوق پیشرو منجر شده است و این تلاش‌ها برای طراحی و ارائه واحدهای آموزشی دانشگاهی به این ضرورت می‌پردازد که اکنون زمان جهت‌گیری حقوق حیوانات برای آینده و تشخیص جایگاه آن در قلمرو گسترده‌تر مطالعات حیوانی^۲ به دست صاحب‌نظران رشته حقوق و با مساعدت متخصصان رشته‌های علمی مرتبط است. در این زمینه با سه پرسش اساسی روبه‌رو هستیم: اول، اصولاً چرا حوزه مطالعات حیوانی برای تحصیلات حقوقی مهم است و این موضوع باید در برنامه‌های آموزشی دانشکده‌های حقوق گنجانده شود؟ دوم، چگونه می‌توان واحدهای درسی مربوط به حقوق حیوانات را به‌عنوان یک حوزه مطالعاتی میان‌رشته‌ای در برنامه درسی دانشکده‌های حقوق وارد کرد یا به تعبیر دیگر،

1. Animal Rights
2. Animal Studies

پیش شرط‌های درج دروس آموزشی حقوق حیوانات در برنامه‌های رسمی آموزش دانشگاهی چیست؟ سوم، پاسخ ما به این پرسش ریشه‌ای چیست که اساساً حیوانات چیستند یا کیستند؟ در واقع پاسخ به این پرسش، نقش کلیدی در تشخیص رویکرد آتی مباحث آموزشی و اقدامات تقنینی در حمایت از این دسته موجودات زنده ایفا خواهد کرد.

در دوران معاصر، حقوق حیوانات در سطح گسترده‌ای در دانشکده‌های حقوق آمریکای شمالی در حال تدریس است و رویکردی دیده می‌شود که قائل به نوعی شخصیت حقوقی برای برخی حیوانات است (Oregon Federal Court, 2014: 448). در کنار این، برخی سنت‌های فرهنگی در گوشه‌های مختلف دنیا مانند مذاهب تائو، هندو، بودا و غیره نیز اشکال خاصی از حقوق حیوانات را مورد توجه قرار داده‌اند.

شناسایی اهمیت عواطف حیوانات، حوزه مطالعات حقوق حیوانات را با چالش‌های جدیدی روبه‌رو کرده و نیاز به بازنگری در قوانین ناظر بر پرورش و تولید تجاری حیوانات را طلب می‌کند. در واقع، به‌نحوی باید با موضوع اخلاق علوم حیوانی^۱ دست‌وپنجه نرم کرد (Shelman, 1999: 99). بی‌تردید تحولات حقوق حمایت از حیوانات ایجاب می‌کند که احتیاط بیشتری در مورد نحوه انجام تحقیقات علمی بر حیوانات در پرتو رعایت رفاه حال آنها صورت گیرد که در این خصوص نهادهای بین‌المللی مانند کمیسیون بین‌المللی نهنگ^۲ یا سازمان جهانی تجارت می‌توانند صاحب نقش چشمگیری باشند. در اینجاست که خلأ جدی فقدان یک موافقت‌نامه بین‌المللی در مورد رفاه و حمایت از حیوانات بسیار به چشم می‌آید. پس لازم است دلایل تصویب یک معاهده بین‌المللی در این زمینه بررسی شود، هر چند ارزیابی‌های فعلی، چندان نمی‌تواند ما را به تصویب فوری چنین سند بین‌المللی خوش‌بین نگه‌دارد.

از اولین قانونگذاری ایرلند در سال ۱۶۳۵ به پیشنهاد ریچارد رایدن در حوزه رفاه حیوانات که کندن پشم گوسفند و وصل کردن شخم به دم اسب را ممنوع کرد و مبتنی بر نگرش‌های انسانی بود^۳ و به‌دنبال آن قانون جلوگیری از رفتار بی‌رحمانه و نامناسب با حیوانات اهلی در انگلستان مصوب ۱۸۲۲ مدت مدیدی گذشته است. در آخرین تحولات حقوقی داخلی نیز می‌توان به قانون رفاه حیوانات مورخ ۲۰۰۷ انگلستان، پیشنهاد لایحه دولت محلی کاتالونیا در سال ۲۰۱۰ مبنی بر ممنوعیت مسابقات گاوچرانی، یا قانون رفاه حیوانات نیوزیلند که انجام

1. Science of Animal Ethics

2. International Whaling Commission

۳. در سال ۱۸۲۲ قانون پیشگیری از رفتارهای ظالمانه و نامناسب با حیوانات اهلی در راستای پیکارهای ریچارد مارتین در چارچوب حقوق حیوانات و حقوق بشر در مجلس عوام انگلیس مطرح و تصویب شد که پایه حقوق حیوانات را تشکیل می‌دهد. براساس این قانون اگر فردی به‌طور بی‌رحمانه و عامدانه اقدام به بدرفتاری، سوء استفاده و آزار حیواناتی مانند گاو، گوسفند، اسب و سایر حیوانات اهلی که با انسان زندگی می‌کنند، می‌کرد، بین ۱۰ شیلینگ تا ۵ پوند جریمه می‌شد و اگر این مبلغ جریمه را پرداخت نمی‌کرد، تا سه ماه حبس می‌شد.

آزمایش‌ها بر موجودات غیرانسانی را ممنوع کرده است، نام برد. اما شرایط در حال تغییر است و قوانین نیز نیاز به اصلاحات دارند. یکی از این موارد، تعهد به مراقبت^۱ است که به‌ویژه در بخش‌های صنعتی مرتبط با حیوانات اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. واقعیت این است که هرچه نگرش انسانی‌تر به حیوانات گسترش یابد، توجیه قوانین کنونی که اساساً به نوع رفتار ما با حیوانات در جریان فعالیت‌های صنعتی و اقتصادی بی‌توجه است، دشوارتر می‌شود (Wagman, Liebman, 2011: 111)؛ به‌ویژه تعامل حقوق حیوانات با توسعه سریع حقوق محیط زیست و حقوق بشر نیز قابل تأمل است.

موضوع جرائم علیه حیوانات مانند تجارت عاج فیل نیز موضوعی قابل مطالعه است که ضرورت طراحی چارچوب حقوقی برای حمایت از حیوانات را برجسته می‌سازد. اگر نگرش‌ها متحول نشود، گونه‌های مختلف حیوانات به منابع بهره‌برداری و به تعبیر درست‌تر، به ابزار بهره‌کشی تبدیل می‌شوند. به همین دلیل، قربانیان حیات وحش به‌واسطه اقدامات زیانبار انسان باید در حکم قربانیان جنایات دیده شوند نه اینکه صرفاً منابع ارزشمند مالی قلمداد شوند. از این رو توسعه مفهوم جرائم علیه حیات وحش^۲ ضروری است.

در کشور ما هیچ قانونی که به‌طور مستقیم با هدف مبارزه با رفتارهای بی‌رحمانه نسبت به گونه‌های حیوانی غیر از آن دسته که در معرض خطر انقراض هستند تصویب نشده و به تعبیر دقیق‌تر هنوز سیاست تقنینی مشخصی در خصوص خود حیوانات وجود ندارد، هرچند مناطق حفاظت‌شده مأمّن مناسبی برای حمایت از گونه‌های در معرض خطرند. نبود سازوکار حقوقی مناسب و وجود رویه‌های نادرست موجب شده است که ایران در صف آخر کشورها از نگاه شاخص حمایت جهانی از حیوانات به‌ویژه در مورد حیوانات خانگی و اهلی جای بگیرد. با این حال شاهد آن بودیم که دو سال پیش، ایران صدور مجوز استفاده از حیوانات وحشی در سیرک‌ها را متوقف کرد. صنعت مرغداری در ایران بعد از صنعت نفت، دومین رده را به خود اختصاص داده است و با اینکه براساس آمارهای رسانه‌ای از ابتدای انقلاب اسلامی ایران تاکنون، حجم تولید مرغ در ایران ده برابر شده و به عددی بیش از دو میلیون تن در سال می‌رسد، هیچ مقرره‌ای درباره رفاه حیوانات وجود ندارد. با این حال شاهد شکل‌گیری واکنش‌های گسترده برخی ایرانیان در سال ۲۰۱۵ در اعتراض به کشتار سگ‌ها از طریق تزریق اسید و ایجاد گروه‌های فعال در زمینه حمایت از حقوق حیوانات ظرف چند سال گذشته بوده‌ایم.

۲. تعهدات انسانی نسبت به حیوانات

از آنجا که همکاری و مدارا، استراتژی‌های نتیجه‌بخشی نشان داده‌اند، نظام‌های اخلاقی در

1. Duty of Care
2. Crimes against Wildlife

انسان‌ها و سایر گونه‌های موجودات زنده در همین زمینه رو به تکامل هستند (Broom, 2003: 32). به کلام ساده، اگر از حیوانات استفاده‌ای می‌کنیم و به ما نفعی می‌رسانند، پس نسبت به آنها تعهداتی داریم. با این مبنای فکری، بهتر است به جای اینکه از حق‌هایی صحبت کنیم که گاهی اعمال آنها به ورود صدمه به دیگران منجر می‌شود، زندگی خود را بر پایه تعهداتی بنا کنیم که در قبال دیگران یا سایر موجودات داریم. یکی از آثار دانش روزافزون و ارتقای کارآمدی در حوزه ارتباطات، وضوح بیش از پیش این واقعیت است که دامنه گسترده‌ای از حیوانات شایسته آن‌اند که نسبت به آنها ملاحظات اخلاقی در نظر گرفته شود. از یک منظر، حمایت از حیوانات از این نظر اجتناب‌ناپذیر است که آنها ذاتاً موجودات ارزشمندی هستند. از منظری دیگر، برخی حیوانات ارزشمند تلقی می‌شوند، چون ادله‌ای وجود دارد مبنی بر اینکه دارای قوه تشخیص‌اند، با محیط پیرامون خود روابط متقابل برقرار می‌کنند و به نیازهای ذهنی و حس‌هایی چون درد، ترس و خشنودی آگاهی دارند (Degrazia, 1996: 169). به این ترتیب، مفهوم ادراک حیوانات بر تصمیم ما که کدام حیوان شایسته حمایت است، تأثیر می‌گذارد. البته به تدریج بر فهرست حیواناتی که به آنها توجه شده تا مورد حمایت بیشتری قرار گیرند افزوده شده است؛ برخی پستاندارانی که همراه انسان زندگی می‌کنند، حیواناتی مانند میمون‌ها که بیشتر شبیه انسان هستند، پستانداران بزرگ‌تر، مهره‌داران و برخی بی‌مهره‌ها، نمونه‌هایی از انواع حیواناتی هستند که به حوزه موجودات زنده قابل حمایت راه پیدا کرده‌اند. مطالعات حکایت از آن می‌کند که عملکرد مغزی حیوانات، پیچیده‌تر از چیزی است که قبلاً تصور می‌شد، بنابراین لازم است در مورد حیواناتی که باید مورد حمایت قرار گیرند، بازنگری به‌عمل آید (ESFA, 2005: 292).

یک تعهد در برابر حیوان این است که آن را در شرایطی که آسایشش را به هم می‌زند، قرار ندهیم، مگر آن وضعیت، در نهایت به نفع آن حیوان باشد. برای نمونه می‌توان به واکسینه کردن حیوان در مقابل بیماری یا محافظت از آن در محیطی که صید حیوانات یا انسان می‌شود، اشاره کرد.

مسائل مربوط به حقوق رفاه حیوانی

علاوه بر همکاری و مدارا در حمایت از حیوانات، که بسته به گونه حیوانات دامنه متنوعی از حمایت‌ها را می‌طلبد، موضوعات جدیدی نیز در حوزه رفاه حیوانات مطرح شده است. در اینجا سؤال این است که رفاه حیوانی چیست و چگونه رفاه حیوانی با مسائلی مانند قابلیت پایداری^۱ و

کیفیت تولید^۱ ارتباط پیدا می‌کند؟ عموم مردم از رفاه حیوانی چه توقعی دارند، نقش قوانین در تأمین این رفاه چیست و چگونه نهادهای بین‌المللی بر تصویب این قوانین از سوی دولت‌ها می‌توانند تأثیرگذار باشند؟

اغلب مردم بر این باورند که ما نسبت به سایر افراد، حیوانات و سایر گونه‌های گیاهی و همچنین نسبت به تضمین حفظ قابلیت زاد و ولد در موجودات زنده، یک سری تعهدات اخلاقی بر عهده داریم. مفهوم پرورش حیوانات موضوعات متنوعی از جمله بهداشت افراد مصرف‌کننده، رعایت رفاه حیوانات مورد استفاده، آثار محیط زیستی و ایجاد میزان آلودگی‌ها، درجه کارایی استفاده از منابع جهانی غذا، استفاده از ارگانیزم‌های اصلاح ژنتیک‌شده، تضمین پرداخت به تولیدکنندگان آسیب‌پذیر مالی و حفاظت از جوامع روستایی را در برمی‌گیرد. در غیر این صورت چه‌بسا مصرف‌کنندگان از خرید محصولات که به این امور بی‌اعتنا هستند، خودداری کنند. دلفین‌هایی که در تور ماهیگیری ماهی‌های تون گرفتار شده بودند یا گوساله‌هایی که در صندوق‌های کوچک نگهداری می‌شدند یا گوسفندهایی که در کشتی استرالیایی به سمت عربستان سعودی در حال کشته شدن بودند، از جمله مواردی است که در رسانه‌ها منعکس شده است (Broom, 2012: 84-91). در این زمینه دولت‌ها از جمله اعضای اتحادیه اروپایی به‌منظور به حداقل رساندن نمونه‌های رفتار ظالمانه نسبت به حیوانات، قوانینی را وضع کرده‌اند و بازرسی‌هایی را نیز اعمال می‌کنند.

رفاه حیوان، وضعیتی است که حیوان تلاش می‌کند با ناملایمات محیط پیرامون خود مقابله کند (Broom, 1986: 142). به این ترتیب، رفاه حیوان به خصوصیت هر حیوان ربط پیدا می‌کند، درحالی‌که حمایت از حیوان، فعالیت انسانی است (Broom & Fraser, 2015: 51). نوع مقابله حیوان با محیط برای کسب رفاه خود ممکن است جنبه فیزیولوژیک یا رفتاری یا سیستم مغزی حیوان را نشان دهد (Panksepp, 1998: 108). هرچند حس، جزء مهمی از رفاه است، ولی همه آن نیست.

۱. قابلیت پایداری

هرچند برخوردهای متفاوتی نسبت به شرح و تأویل رفاه حیوانی وجود دارد، ولی شاید حداقل معیار رفاه حیوانات را بتوان در پرتو پنج آزادی اساسی برای این موجودات تعریف کرد: رهایی از تشنگی و گرسنگی، رهایی از نبود آسایش، رهایی از درد، صدمه و بیماری، آزادی ابراز رفتارهای عادی و رهایی از ترس و اضطراب. به این ترتیب، مفهوم رفاه حیوانات عبارت از اجتناب از بهره‌کشی یا مورد سوء استفاده قرار دادن حیوانات به دست انسان‌ها از طریق تحقق

استانداردهای مساعد اسکان، تغذیه، مراقبت کلی، اجرای برنامه‌های منظم واکسیناسیون و پیشگیری از سرایت گسترده بیماری‌ها و تضمین رهایی حیوانات از تحقیر و رفتارهای غیرانسانی و بی‌رحمانه و تحمیل هر گونه شرایطی که وضعیت توأم با عدم آسایش را بدون هیچ ضرورتی به حیوان تحمیل می‌کند (کاظمی و رزم‌آرایی، ۱۳۹۰: ۸۲-۶۳).

در خصوص ارتباط میان رفاه حیوانی و مسئله قابلیت پایداری، این مسئله که آیا یک سیستم دارای قابلیت پایداری است یا نه، زمانی اهمیت پیدا می‌کند که قرار باشد تصمیم بگیریم آیا این سیستم باید مورد بهره‌برداری قرار گیرد یا خیر (Aland & Madec, 2009: 29). این حقیقت که چیزی سودده است و برای آن تقاضا وجود دارد، دیگر دلیلی کافی برای ادامه تولید نیست. به دلایل گوناگونی ممکن است یک سیستم فاقد قابلیت پایداری باشد. برای مثال ممکن است محصول سیستم (حیوانات پرورش داده‌شده) تا اندازه‌ای انباشته شوند که مانع از عملکرد خود سیستم پرورش حیوانات شود، یا استفاده از حیوانات به گونه‌ای به نابودی سیستم منتهی شود که دیگر حیوانات برای آن سیستم قابل دسترس نباشند یا سیستم تولید و پرورش حیوانات از نگاه عموم مردم، متضمن فرایند غیرقابل قبولی باشد، اینها همگی دلایلی‌اند که ادامه تولید را منتفی می‌سازد (Kubasec, 1994: 1). صدمات وارده به خود تولیدکننده، مردم، محیط زیست یا سایر حیوانات از عواملی‌اند که می‌توانند به نقصان قابلیت پایداری سیستم تولید و پرورش حیوانات منجر شوند.

۲. کیفیت تولید

طی دو دهه گذشته، ایده کیفیت برای محصولات حیوانی‌ای که مردم خریداری می‌کنند، متحول شده است. کیفیت، پیش از این ناظر بر جنبه‌های مشهود یعنی کیفیت ظاهری و مثلاً مزه گوشت حیوان بود. هرچند این جنبه‌ها هنوز مهم‌اند و تنوع ذائقه‌ها در حال افزایش روزافزون هستند، اما عوامل دیگری نیز برای تشخیص کیفیت مرغوب اضافه شده‌اند. اگر غذا به بیماری مردم منجر شود، کیفیت آن ضعیف ارزیابی می‌شود؛ و اگر غذا افزودنی‌هایی داشته باشد، به نظر برخی باید کیفیت آن غذا افزایش یابد. تحول بزرگ اخیر این است که اخلاق تولید در ارزیابی کیفیت تولید لحاظ می‌شود. در این چارچوب، عواملی که از سوی مشتریان مورد توجه قرار می‌گیرند عبارت‌اند از:

یک- شرایط رفاهی حیواناتی که برای تولید از آنها استفاده می‌شود؛

دو- هر تأثیری که تولید حیوانات موردنظر بر محیط زیست دارد، از جمله حفاظت از حیات وحش؛

سه- اطمینان پیدا کردن از پرداخت بهای محصول به تولیدکنندگان به‌ویژه در کشورهای فقیر؛

چهار- صیانت از جوامع روستایی طوری که آنها تشویق نشوند برای ادامه زندگی خود به

شهر بروند؛ و

پنج- میزان تولید دی‌اکسید کربن هر محصول به‌عنوان عاملی که به گرم شدن کره زمین منجر می‌شود (Oliver, 2006: 18).

۳. فشار مصرف‌کننده

این مصرف‌کنندگان هستند که به مقررات و سیاست‌های حاکم بر شرکت‌های تولید و توزیع محصولات حیوانی جهت می‌دهند (Bennett et al., 2002: 187-202). بنابراین به‌جای اینکه تولیدکنندگان، جامعه را ترغیب کنند، این مصرف‌کنندگان هستند که نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. نمونه بارز، وضع قوانینی در اتحادیه اروپایی است که تحت تأثیر انتظارات رأی‌دهندگان وضع شده است و در ادامه به آن خواهیم پرداخت. به‌علاوه، مقررات داخلی ناظر بر عملکرد شرکت‌های تولیدی مواد غذایی نیز از آثار بین‌المللی برخوردار شده است. مثلاً بسیاری از تولیدکنندگان خوک در برزیل مجبور شدند از استانداردهای رفاه حیوانات که در فروشگاه‌های عرضه مواد غذایی در انگلیس اجرا می‌شود، تبعیت کنند تا محصولات آنها در این فروشگاه‌های انگلیسی قابل عرضه باشد. این در شرایطی است که تولیدکنندگان تخم‌مرغ در تایلند باید پرندگان خود را مطابق استانداردهای رو به رشد ایالات متحده آمریکا در شرکت‌های زنجیره‌ای مواد غذایی پرورش دهند.

گرایش‌های جدید حکایت از این واقعیت دارد که اگر غذا دارای درجه‌ای از سموم مضر باشد، هرچقدر هم که ارزان باشد، مصرف‌کنندگان آن را نخواهند خرید. شرکت‌های مواد غذایی زیادی را می‌توان نام برد که به لحاظ سوء شهرتی که در مورد کیفیت مواد غذایی خود پیدا کردند، ورشکسته شده‌اند (Bernard et al., 2002: 1-18). این سوء شهرت ممکن است ناشی از قضاوت مصرف‌کنندگان در مورد عوارض منفی غذا بر بهداشت و سلامت انسان، رژیم غذایی آنها، قابل قبول بودن اصلاحات ژنتیک، رفاه حیوانات، آثار زیست‌محیطی مانند آلودگی، استفاده مؤثر از منابع غذایی جهان، تولید کربن، تجارت آزاد با توجه به منافع کشورهای فقیر و صیانت از جوامع روستایی باشد (Broom, 2010: 83-88).

شاید تعجب‌انگیز باشد اگر بدانیم اعضای پارلمان اروپا بیشترین نامه‌هایی که از مردم دریافت می‌کنند، در مورد موضوع رفاه حیوانات است. با این حال هنوز توجه‌ی عدده زیادی از مردم به این موضوع جلب نشده است، مگر مسئله، تحت پوشش رسانه‌ها قرار گیرد (Broom, 1999: 51-57). البته نباید از یاد برد که برای تصویب قوانین و مقررات در این زمینه به مدارک علمی نیاز داریم.

۴. قوانین اتحادیه اروپا و رویکرد تحلیل مخاطره

ما از حقوق رفاه حیوانات چه می‌خواهیم؟ اغلب می‌گویند حقوق رفاه حیوانات باید افراد را از اینکه موجب کاهش سطح رفاه حیوانات شوند، مثلاً موجب درد یا ترس یا بیماری سخت یا

اضطراب ناشی از محیط برای حیوانات شوند، بازدارد. به این ترتیب، ناگزیر خاطیان از این قوانین باید مجازات شوند. یکی از نکات کلیدی در قانون رفاه حیوانات انگلیس^۱ مورخ ۲۰۰۶ این است که به تعهد افراد به مراقبت از حیوانات مشمول این قانون تصریح شده است. به موازات اداره غذا و دارو^۲ در ایالات متحده، اتحادیه اروپایی هم مرجع اروپایی امنیت غذایی^۳ را ایجاد کرده است. تفاوت این مرجع با نهاد مشابه در آمریکا یکی در این است که قابلیت پایداری سیستم تولید، جزیی از کار مرجع اروپایی است و دیگر اینکه بخش عمده فعالیت‌های این مرجع، توسط دانشمندان مستقل صورت می‌گیرد که نماینده دولت‌ها یا گروه خاصی نیستند، بلکه به واسطه مهارت و تجربه خود یعنی صلاحیت شخصی خویش تعیین می‌شوند. در تهیه گزارش‌های علمی، بخش شایان توجه کار این دانشمندان، ارزیابی ریسک و فایده است. یکی از هیأت‌های فعال در این مرجع نیز به موضوع بیماری‌های ناشی از حیوان و رفاه حیوانات می‌پردازد. این گزارش‌ها مبنای تحولات زیادی در قوانین مصوب اتحادیه اروپا و استانداردهای علمی در اروپا و دیگر نقاط دنیا بوده‌اند.

به این منظور که اخلاق در روش تولید را بتوان به‌درستی مورد توجه قرار داد، محصولات باید قابل ردگیری باشند. اگر مواد غذایی قابل ردگیری شوند، احتمال کمتری وجود دارد که به مواد سمی آغشته شوند. همچنین اگر حیوانات قابل ردگیری باشند، کشف منشأ بیماری‌های ناشی از حیوانات نیز ساده‌تر است و پیدا کردن محلی که حیوانات در شرایط نامساعدی قرار گرفته‌اند، عملی‌تر خواهد بود (Broom, 2007: 72). بیماری‌ها، محل نگهداری نامناسب و نحوه مدیریتی که موجب ورود صدمه یا اضطراب به حیوانات می‌شود، همگی از عوامل نقصان در رفاه حیوانات هستند که قوانین اروپایی درصدد پوشش آن‌اند.

قوانین موجود اتحادیه اروپایی به نگهداری انواع گونه‌های حیوانات در مزرعه یا پرورشگاه، نقل و انتقال حیوانات، بی‌هوش کردن و کشتن حیوانات، مراحل فعالیت‌های آزمایشگاهی و سایر موضوعات به‌قصد جلوگیری از تحمیل شرایط ضعیف رفاهی بر حیوانات می‌پردازد. پیامد وقایعی که به صدور دستورالعمل یا مقرره‌ای درباره استفاده از حیوانات در اتحادیه اروپا منجر می‌شود، همیشه با تهیه یک گزارش علمی توسط دانشمندان بی‌طرف همراه است. برای مثال، اتحادیه اروپا در مورد گوساله‌ها اقدام به صدور دستورالعمل کرده است (Broom, 2009: 341-354). در واقع، گزارش ۱۹۹۰ گروهی از دانشمندان با هماهنگی کمیسیون اروپایی به دستورالعمل مورخ ۱۹۹۱^۴ منجر شد که استانداردهای حداقلی حمایت از گوساله‌ها را مقرر می‌کرد، از جمله اینکه حداقل اندازه جعبه‌هایی که گوساله‌ها در آن قرار داده می‌شوند، تعیین

1. U.K. Animal Welfare Law

2. Food and Drug Administration (FDA)

3. European Food Safety Authority (EFSA)

4. 1991 Directive No. 91/629/EEC

شد. در طول دهه ۱۹۹۰ تحقیقاتی در مورد تأثیر رژیم غذایی، محدودیت حرکت، فضای نگهداری و غیره بر گوساله‌ها انجام گرفت و همین مسئله موجب شد افکار عمومی، فشار بیشتری را بر تأمین رفاه گوساله‌ها اعمال کند. تا اینکه دستورالعمل مورخ ۱۹۹۷ تصویب شد که ناظر بر استفاده از جعبه‌های نگهداری گوساله و رژیم‌های غذایی نامناسب برای این حیوانات بود.^۱ به همین ترتیب، شورای اروپا مقرره‌ای در خصوص حمایت از حیوانات در خلال حمل و اقدامات مربوطه تصویب کرد.^۲

از ذکر این نمونه‌ها درمی‌یابیم که ترتیب فرایند تحلیل مخاطرات یا فواید تولید مواد غذایی یا به‌عبارت دیگر، سبک و سنگین کردن هزینه و فایده تولید محصولات حیوانی به این شرح است:

اول، تهیه فهرستی از عوامل مؤثر در بروز ریسک‌ها؛

دوم، محاسبه درجه بالقوه در معرض این مخاطرات قرار گرفتن؛

سوم، برآورد موارد غیرقطعی و احتمالات.

اگر اطلاعات عددی یا کافی در اختیار باشد، تحلیل می‌تواند کمی باشد و در غیر این صورت، ارزیابی هزینه-فایده به صورت کیفی خواهد بود (Berthe et al., 2012: 19-27). تهیه مواد غذایی، دسترسی به سایر منابع، برقراری تماس با سایر انسان‌ها، تعامل‌های اجتماعی و سایر عواملی که می‌تواند به نفع افراد باشد، همگی جزو عواملی‌اند که در مقایسه با ریسک‌ها و مخاطرات ارزیابی می‌شوند (Rault, 2012: 1-14).

تحول علوم رفاه حیوانی و آثار آن بر وضع مقررات فراملی

دانشمندان علوم رفاه حیوانات، اطلاعاتی عینی درباره رفاه حیوانات در اختیار قرار می‌دهند. آزمایش‌های به‌عمل‌آمده درباره ترجیح حیوانات و آنچه حیوان‌ها از آنها حذر می‌کنند، طرحی از شرایط بهتر رفاهی حیوانات را پایه‌ریزی می‌کند. در همه ارزیابی‌های رفاهی لازم است تا تفاوت رفتار هر حیوان و تأثیر شرایط بد بر هر حیوان، بررسی شود. نقش محوری دانشمندان علوم رفاه حیوانات در توسعه این رشته و انجام مطالعات به‌نحوی است که آنها رفاه حیوانات سرپناه داده شده و حیواناتی را که سرپناه ندارند، ارزیابی کنند. زمانی که این گزارش‌ها منتشر شدند، برای قانونگذاران ساده‌تر خواهد بود که محتوای قوانین و مقررات را درباره رفاه حیوانات سر و سامان دهند (Cao and White, 2016: 371-394).

به زبان ساده، این رشته علمی نوظهور درصدد پاسخ به پرسش‌های مربوط به نگهداری و استفاده از حیوانات است. برای نمونه، آیا حیوانات وقتی در قفس نگهداری می‌شوند، در وضعیت

1. 1997 Directive No. 97/2/EC

2. Council Regulation (EC) 1/2005 on the Protection of Animals During Transport and Related Operations.

طاقة فرسایی به سر می‌برند یا آیا می‌توان یک‌سری شرایط مساعد روانی را برای حیوانات در آزمایشگاه‌ها فراهم کرد و آیا حیواناتی که در باغ‌وحش‌ها زندگی می‌کنند، در خلال حمل‌ونقل‌های مختلفی که از کشوری به کشور دیگر دارند، با اضطراب مواجه می‌شوند.

۱. رفاه نهنگ

نگرانی عمومی دربارهٔ نهنگ‌ها ابتدا بر حفاظت از این گونه متمرکز بود و مهم‌ترین مشغلهٔ کمیسیون بین‌المللی نهنگ، مدیریت جمعیت نهنگ‌ها و حفاظت از این گونهٔ حیوانی بود.^۱ جالب توجه است که بدانیم نهنگ‌ها حساس، دارای استعداد یادگیری و سیستم درک درد هستند. از این رو در خصوص صید نهنگ، مطالعات نهنگ‌ها باید آثار آزار ناشی از رفتار انسان در قایق‌ها، تعقیب نهنگ‌ها با قایق‌ها، نیزه زدن به نهنگ‌ها، استفاده از مواد منفجره و نحوهٔ به دام انداختن نهنگ‌ها پس از داخل قایق کردن آنها را نیز ارزیابی می‌کرد.

در بسیاری از کشورها، نگرانی دربارهٔ رفاه حیوانات صیدشده اهمیت روزافزون پیدا کرده است، اما تا سال ۲۰۱۲ این کمیسیون بین‌المللی حاضر نشد واژهٔ رفاه را در دستور کار خود، جای دهد، چراکه دولت‌هایی که کانون رشد و زندگی نهنگ‌ها بودند، این امر را وتو می‌کردند. هرچند این نهاد بین‌المللی، متشکل از تعداد زیادی از دولت‌هاست که صید نهنگ را منع می‌کردند، این گروه، نفوذ اندکی بر تعداد معدود کشورهای دارندهٔ صید نهنگ در آنها آزاد است. بالاخره متعاقب اینکه گروه فرعی کمیسیون بین‌المللی نهنگ طی اجلاس غیررسمی به موضوع رفاه نهنگ‌های صیدشده در ۲۰۱۲ پرداخت، این موضوع وارد دستور کار کمیسیون بین‌المللی شد. این رفاه، فقط ناظر بر صید نهنگ نبود، بلکه شامل اسیر کردن و تماشا کردن نهنگ‌ها و دیگر آثار رفتار انسان‌ها بر نهنگ‌ها نیز بود.

۲. رفاه حیوانات در دعوای تجارت محصولات فوک در سازمان تجارت جهانی

مقررات سازمان تجارت جهانی، مشخص نمی‌کند که رفاه حیوانات، مبنای قابل قبولی برای محدود کردن تجارت است، هرچند این مقررات، اخلاق عمومی را مبنایی موجهی برای تحدید تجارت می‌داند. این وضعیت سبب بروز مشکلاتی برای کشورهای شده که قوانین سختگیرانه‌ای را دربارهٔ رفاه حیوانات اعمال می‌کنند و نمی‌توانند از واردات محصولات حیوانی از کشورهای که به

۱. کمیسیون بین‌المللی صید نهنگ، نهاد بین‌المللی تأسیس شده در چارچوب کنوانسیون بین‌المللی صید نهنگ است که در ۲ دسامبر ۱۹۴۶ در واشنگتن دی.سی ایالات متحده با هدف تدارک شرایط حفاظت مناسب از نهنگ‌ها و توسعهٔ منضبط صنعت صید نهنگ به امضا رسید. مقر این کمیسیون در ایمپینگتون انگلستان است و در حال حاضر ۸۹ دولت به عضویت آن درآمده‌اند.

مقررات رفاه حیوانی پایبند نیستند، جلوگیری کنند. نتیجه مستقیم عدم رعایت مقررات ناظر بر رفاه حیوانی، تولید محصولات ارزان تر و از بین رفتن زمینه رقابت بین تولیدکنندگان کشورهای ملزم به رعایت قوانین رفاه حیوانات و تولیدکنندگان کشورهای غیرملتزم به این مقررات است. اتحادیه اروپا مقرراتی را مبنی بر ممنوعیت تجارت محصولات فوک مقرر کرده که نتیجه فشار افکار عمومی بر اتحادیه در طول سالها بود، از این رو محصولات پوست فوک در اتحادیه اروپا به سختی قابل تولید بودند. اما خیلی از فوکهای جوان به ویژه در کانادا به سبب خزی که داشتند، کشته می شدند (Broom, 2014: 142)، از این رو تولید پوست فوک با محصولات کانادایی قابل رقابت نبود. ممنوعیت واردات و بازاریابی محصولات فوک در اتحادیه اروپا از سوی کانادا در سازمان تجارت جهانی مورد اعتراض قرار گرفت^۱ و این اعتراض از سوی فنلاند هم حمایت شد. هیأت حل اختلاف سازمان تجارت جهانی در مورد اقدامات ممنوع کننده واردات و بازاریابی محصولات فوک تشکیل و در سال ۲۰۱۳ در ژنو جلسات برگزار شد. در جریان جلسات استماع دعوا، نامیبیا و ایسلند در حمایت از کانادا اعلام نظر کردند. دیگر کشورها از جمله روسیه که مانند اتحادیه اروپا محصولات فوک را ممنوع کرده بود، به حمایت از این اتحادیه برخاست و ایالات متحده هم که مقرراتی را بر مبنای حفاظت از حیوانات وضع کرده بود، به نفع اتحادیه اروپا موضع گیری کرد.

گزارش های علمی ارائه شده در جلسات استماع، حکایت از آن می کرد که فوکها موجوداتی حساس اند و می توانند فعالیت های پیچیده را یاد بگیرند. از نظر دانشمندان این موجودات خیلی اجتماعی اند و به افراد هم گروهی خود واکنش های متفاوتی نشان می دهند، به جهان پیرامون خود آگاهند و حس هایی مانند درد و ترس دارند که با تلاش برای فرار، سروصدا کردن، خشک شدن، ایستادن در حالت دفاعی، باز کردن دهان و حرکات خشونت آمیز بدن، این حسها را از خود بروز می دهند.

محور اصلی موضوع اختلاف در این پرونده، بر سر رفاه فوکها بود. بر اساس اصولی که با مقبولیت عمومی همراهند، برای نمونه، در قوانین اتحادیه اروپا یا راهنمای انجمن آمریکایی دامپزشکی^۲ قید شده برای اینکه کشتن یک فوک، اعم از اینکه شرایط تجاری مطرح باشد یا نه، رفتاری انسانی قلمداد شود، باید این قدمها را برداشت:

- یک) حیوان باید بدون درد، ترس و اضطراب غیرضروری بی هوش شود؛
- دو) تقریباً در همه موقعیتها نباید نیاز به تکرار انجام فرایند بی هوشی باشد؛
- سه) حیوان باید بلافاصله مورد نظارت قرار گیرد تا بی هوشی آن تأیید شود؛ و

1. WTO, Dispute Settlement: Dispute DS400. European Communities-measures Prohibiting the Importation and Marketing of Seal Products
2. American Veterinary Medical Association

چهار) روش کشتن باید بدون تأخیر صورت گیرد تا نیازی به تجدید بی‌هوشی قبل از مرگ حیوان نباشد.

هیأت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در ۲۵ نوامبر ۲۰۱۳ دریافت که رژیم حقوقی اتحادیه اروپا در مورد فوک‌ها بند دوم ماده ۲ موافقت‌نامه موانع فنی تجارت^۱ را نقض نمی‌کند، چون این مقررات در راستای اهداف اتحادیه اروپا برای پاسخ به نگرانی‌های عمومی در مورد رفاه فوک‌ها وضع شده‌اند و راهکار جایگزین دیگری برای تحقق این هدف ارائه نشده است. در نتیجه، ممنوعیت اتحادیه اروپا در مورد محصولات فوک، نقض موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)^۲ شناخته نشد. با این حال استثنای اتحادیه اروپا در مورد منع ورود محصولات فوک برای مردمان بومی و مدیریت منابع دریایی از نظر سازمان تجارت جهانی قابل قبول نبود، بدان معنا که محصولات فوک که با روش‌های غیرانسانی کشتن این حیوانات تولید شده‌اند، به هیچ‌وجه در اتحادیه اروپا قابل تجارت نیستند.^۳

این نخستین باری است که ممنوعیت یک محصول بر مبنای رفاه حیوانات به‌عنوان جزئی از اخلاق عمومی از طرف سازمان تجارت جهانی پذیرفته شد و این احتمال وجود دارد که ممنوعیت تجارت محصولات دیگری از حیوانات نیز بر همین مبنا پذیرفته شود. برای نمونه می‌توان از برخی رویه‌های ممنوع دامپروری و پرورش حیوانات در برخی کشورها به‌دلیل تأثیراتی که بر رفاه حیوانات می‌گذارند و برای عموم مردم غیرقابل قبول هستند، نام برد. نگهداری گوساله‌ها در جعبه‌های کوچک، نگهداری خوک‌های ماده باردار در آخور یا در بند نگاه‌داشتن آنها با افساری که امکان حرکت را از آنها بگیرد و همین‌طور نگهداری مرغ‌هایی که روی تخم‌های خود خوابیده‌اند در قفس‌های کوچک‌تر از ۵۵ سانتی‌متر برای هر پرنده، از آن جمله است.

نتیجه‌گیری

در خصوص استفاده از حیوانات در سراسر دنیا، تقاضای روزافزونی از طرف مصرف‌کنندگان وجود دارد که خواستار پرهیز از آثار سوء تمتع انسانی بر رفاه حیوانی و محیط زیست است. از همین رو، رفاه حیوانات از عوامل تعیین‌کننده برای تعیین کیفیت محصول بوده و مقوله رفاه حیوانات به‌سرعت در قالب یک رشته علمی در حال توسعه است. چنین تحولی مستلزم این است که قوانین اعم از ملی و فراملی ناظر بر تعهد به مراقبت و مبتنی بر ادله علمی باشند و در مواردی تدابیر ناظر بر رفاه حیوان نیز مورد توجه قرار گیرد. در راستای همین هدف، نهادهای

1. Technical Barriers to Trade Agreement

2. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)

3. The Council directive 85/444/EEC of 27 September 1985 amending council directive 83/129/EEC concerning the importation into member states of skins of certain seal pups and products derived therefrom. Official Journal L 259, 01.01.1985).

بین‌المللی مانند کمیسیون بین‌المللی نهنگ و سازمان جهانی تجارت به مطالعات علمی مربوط به رفاه حیوانات توجه نشان داده‌اند. از این رو صید نهنگ صرفاً با هدف نفع تجاری دیگر به لحاظ اخلاقی توجیه‌پذیر نیست. رویکرد سازمان جهانی تجارت در حمایت از موضع اتحادیه اروپا در ممنوعیت تجارت فوک‌ها به دلیل رفاه حیوانی نیز ممکن است منجر موجب شود که بر همین مبنا، تولیدات دیگری نیز با ممنوعیت مواجه شوند. همین مسئله می‌تواند راهنمایی برای دست‌اندرکاران امر تقنین در کشور ما باشد که با توجه به جهت کلی رویکردهای فراملی، هنجارهای منسجم‌تری را در به نظم درآوردن رفتار با حیوانات اعم از حیوانات خانگی، اهلی و حیات‌وحش پیش‌بینی کنند.

منابع

۱. فارسی

۱. شهبازی، آرامش (۱۳۹۱). «حقوق حیوانات: تأملی در نظریه و رویه»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ش ۳۶.
۲. کاظمی، عبدالحسن؛ رزم‌آرایی، ناصر (۱۳۹۰). «حقوق حیوانات و تحقیقات زیست پزشکی»، فصلنامه اخلاق پزشکی، ش ۱۵.

۲. انگلیسی

A) Books

3. Aland, A; Madec, F. (eds.) (2009). *Sustainable Animal Production*, Wageningen Academic Publishers.
4. Broom, D.M.; Fraser, A.F. (2015). *Domestic Animal Behavior and Welfare*, CABI.
5. ----- (2009). *Animal Welfare and Legislation, In Welfare of Production Animals: Assessment and Management of Risks*, ed. F.Smulders and B.O. Algers, Wgeningen Pers.
6. ----- (2012). *Defining Agricultural Animal Welfare: From a Sustainability and Product Quality Viewpoint*, In: *Animal Welfare in Animal Agriculture*, ed. W.E., F.W. Bazer and B.E. Rollin, CRC Press.
7. ----- (1986). *Indicators of Poor Welfare*, British Veterinary Journal.
8. ----- (2014). *Sentience and Animal Welfare*, CABI, p. 142.
9. ----- (2003). *the Evolution of Morality and Religion*, Cambridge University Press.
10. ----- (2007). *Traceability of Food and Animals in Relation to Animal Welfare*, In *Proceedings of the Second International Conference on Traceability of Agricultural Products*, Embrapa.

11. ----- (1999). *Welfare and How It Is Affected by Regulation*, In regulation of Animal Production in Europe, ed. M. Kinisch and H. Ekkel, KTBL.
12. Debora Cao and Steven White (2016), *Animal Law and Welfare International Perspective*, Springer.
13. DeGrazia, D. (1996). *Taking Animals Seriously: Mental Life and Moral Status*, Cambridge University Press.
14. Eric A. Shelman (1999). *Out of the Darkness: The History of Mary Ellen Wilson*, Dolphin Moon Publishing.
15. Kelch, Thomas G. (2011). *Globalization and Animal Law: Comparative Law, International Law, and International Trade*, Wolter Kluwer.
16. Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience, the Foundation of Human and Animal Emotion*, OUP.
17. Rault, J.L. (2012). *Friends with Benefits: Social Support and Its Relevance for Farm Animal Welfare*, Applied Animal Behavior Science.
18. Wagman, Bruce A. and Liebman, Matthew (2011). *A Worldview of Animal Law*, Carolina Academic Press.

B) Articles

19. Bennett, R.M., Anderson, J., and Blaney, R.J.P. (2002). "Moral Intensity and Willingness to Pay Concerning Farm Animal Welfare Issues and the Implications for Agricultural Policy", *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 15.
20. Bernard, A., Breockaert, F., De Poorter, G., De Cock. A., Hermans, C., Saegerman, C., and Houins, G. (2002). "the Belgian PCB/Dioxin Incident: Analysis of the Food Chain Contamination and Health Risk Evaluation", *Environmental Research*, 88.
21. Berthe, F., Vannier, P., Have, P., Serratoso, J., Bastino, E., Broom, D.M., Hartung, J., and Sharp, J.M. (2012). "the Role of EFSA in Assessing and Promoting Animal Health and Welfare", *EFSA Journal*, 10.
22. Broom, D.M. (2010). "Animal Welfare: An Aspect of Care, Sustainability, and Food Quality Required by the Public", *Journal of Veterinary Medical Education*, 37.
23. ESFA (2005), "Aspects of the Biology and Welfare of Animals Used for Experimental and Other Scientific Purposes", *ESFA Journal*.
24. Mark Oliver (2006), "Banksy's Painted Elephant is Illegal", Say Officials, *The Guardian*, Sept. 18.
25. Nancy Kubasek et al. (1994). "Protecting Marine Mammals: Time for a New Approach", *UCLA J. ENVTL. L. & POL'Y*, 13.

C) Documents

26. 1991 Directive No. 91/629/EEC
27. The Council directive 85/444/EEC of 27 September 1985 amending council directive 83/129/EEC concerning the importation into member states of skins of

certain seal pups and products derived therefrom. Official Journal L 259, 01.01.1985.

28. 1997 Directive No. 97/2/EC

29. Council Regulation (EC) 1/2005 on the Protection of Animals During Transport and Related Operations

D) Cases

30. I.C.J. Reports 2014, p. 226; Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening), Judgment

31. State v. Nix., 334 P.3d 437, 448 (Oregon 2014)

32. WTO, Dispute Settlement: Dispute DS400. European Countries-measures Prohibiting the Importation and Marketing of Seal Products. Geneva.: WTO URL: http://www.wto.org/English/tratop_e/disp. (7 July 2011).

E) Websites

33. <http://www.nonhumanrightsproject.org/category/courtfilings/>. (Visited on February 11, 2018)

34. <http://www.nytimes.com/2014/01/07/science/cat-sense-explains-what-they-really-thinking.html> (visited on May 21, 2017)

